

Paradigmaváltás a környezet alapjogi jellegében?

A környezethez való jogot, az egészséges környezet megőrzésének és fenntartásának feladatát számos ország alkotmányi szinten deklarálja. Mégis, a környezethez való jogra az alkotmányjoggal foglalkozó kutatók méltánytalanul kevés figyelmet fordítanak. Ennek elsődleges magyarázata az, hogy a környezethez való jog „más” mint a többi alapjog, sok fontos jellemvonásában (a jog alanya, tárgya, érvényesítésének lehetőségei stb. tekintetében) különbözik a klasszikus emberi és alapvető jogoktól.

Jelen tanulmány keretei között azt vizsgáljuk, hogy van-e elvi lehetőség a környezet alapjogi jellegének változására, módosulhat-e a dogmatika szemlélete ezzel kapcsolatban, illetve, hogy a 2012-ben hatályba lépett Alaptörvény milyen változásokat hoz, illetve hozhat a környezetvédelem területén. Hipotézisünk, hogy van lehetőség a környezethez való jog alapjogi jellegének erősödésére, ezt azonban nem egy jogszabály vagy akár az alkotmány normatív ereje, hanem a társadalmi szemléletváltás eredményezheti. Ennek igazolására áttekintjük az alapjogok fejlődésének irányát, a környezethez való jog és a környezetvédelem alkotmányossági vetületeit, végül pedig az Alaptörvény környezetvédelemmel kapcsolatos szabályait elemezzük.

1. Alapjogi fejlődés és társadalom

Divatosak jelenleg azok a nézetek, amelyek a demokratikus jogállam, az alapjogok vagy az emberi jogok fejlődését mint egyirányú utcát szemlélik.³ Ez a nézet azonban nem vet számot azzal a történelmi tapasztalattal, hogy az alapjogok fejlődése nem lineáris, egyes korokban más és más prioritások kerültek előtérbe, amelyek hatására más alapjogok váltak hangsúlyossá, és a fejlődés során az alapjogok jellege is megváltozott.

¹ PhD., egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Alkotmányjogi Tanszék

² PhD-hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Alkotmányjogi Tanszék

³ Fórum, SOMODY BERNADETT, *Fundamentum* 2011/1. 48.o.; az 1718/B/2010. AB határozathoz Kiss László által írt különvélemény; CHRONOWSKI NÓRA – DRINÓCZI TÍMEA – ZELLER JUDIT: Túl az alkotmányon... *Közjogi Szemle*, 2010/4.

Az alapjogok fejlődésében fontos szerepet játszott két a 18. század végén elfogadott politikai dokumentum, Amerikában a Függetlenségi Nyilatkozat, Franciaországban pedig az Ember és Polgár Jogairól szóló Nyilatkozat (a továbbiakban: Deklaráció). A két dokumentum, bár eltérő politikai közegben, más világnézeti alapon született, központi mondanivalóját tekintve van egy lényeges egyezés: az egyéni jogok nem az államtól származnak, az egyénnek vannak olyan jogosultságai, amelyet tőle az állam sem vonhat el. A Függetlenségi Nyilatkozat szövegezésében: *„Magától értetődőnek tartjuk azokat az igazságokat, hogy minden ember egyenlőként teremtett, az embert Teremtője olyan elidegeníthetetlen Jogokkal ruházta fel, amelyekről le nem mondhat, s ezek közé a jogok közé tartozik a jog az Élethez és a Szabadsághoz, valamint a jog a Boldogságra való törekvésre. Ezeknek a jogoknak a biztosítására az Emberek Kormányzatokat létesítenek, amelyeknek törvényes hatalma a kormányzottak beleegyezésén nyugszik”*.⁴ A Nyilatkozat rögzíti tehát, hogy az emberek jogai veleszületettek, elidegeníthetetlenek. A kormányzat célja e jogok védelme, hatalmának alapja pedig a kormányzottak egyetértése, azaz maga a nép. Hasonló tartalmat hordoz a francia Deklaráció is, amely rögzíti, hogy „minden ember szabadnak és jogokban egyenlőnek születik és marad”.

A Függetlenségi Nyilatkozat és a Deklaráció nem csupán politikai akaratot kinyilvánító dokumentumok voltak, hanem az akkori társadalmak szabadságvágyát tükrözték. Ebből pedig egyenes út vezetett a személyes és politikai szabadságjogok (az ún. első generációs jogok elismeréséhez és alkotmányi szintű deklarációjához). E jogok tipikusan az állami be nem avatkozást követelik meg; az állammal szemben az az elvárás, hogy ne hozzon olyan jogszabályt, ne alkalmazzon olyan egyedi intézkedést, ami sértené az egyén életét, tulajdonát, szabadságát stb.

Az alapjogi fejlődés azonban nem volt egyenes vonalú. Már a 19. század végén megfogalmazódtak szociális igények az állammal szemben, amelyek az első világháborút követően felerősödtek. A kilátástalan gazdasági és szociális helyzet (munkanélküliség, szociális ellátórendszer fejletlensége, kórházak, egészségügyi ellátórendszerek, iskolák hiánya) új igényeket ébresztett a társadalomban, amelynek következtében megjelentek az ún. második generációs jogok, a gazdasági, szociális és kulturális jogok. Jellegüket tekintve ezek teljesen különböznek az első generációsoktól. Aktív állami beavatkozást igényelnek,

⁴ Az Amerikai Egyesült Államok népének Függetlenségi Nyilatkozata (Fordította: VECSEKLŐY JÓZSEF). Rózsavölgyi és Társa Budapest. <http://mek.oszk.hu/02200/02256/02256.htm>; Internetről letöltve: 2013. november 30.

esetükben nem elegendő az alkotmányi deklaráció, szükséges az is, hogy az állam tevőlegesen működjön közre az érvényesülésben (építsen iskolát, kórházat, teremtsen munkahelyeket, biztosítson szociális ellátásokat stb.). Ezen alapjogok filozófiai jellege is eltérő; a természetjogi megközelítést ebben a körben a pozitivista megalapozás váltotta fel.

Ahogy a 18. század végén a személyes és politikai szabadságjogok kiteljesedése az egyének szabadságvágyának volt a következménye, úgy a 20. század első felében is egy társadalmi jelenség, a polgárok biztonságvágya hívta életre a gazdasági, szociális, kulturális jogokat. A második generációs jogok megjelenése nem jelentette az első generációs jogok eltűnését. Súlyponti eltolódást viszont jelentett, a társadalmi változás új alapjogokat hívott életre a korábbiak mellé.

2. A környezethez való jog megjelenése

A többi alapjoghoz hasonlóan a környezethez való jog megjelenése és erősödése is társadalmi változásokkal függ össze.⁵ A környezetvédelmi jogszabályoknak számos előzménye megtalálható, amelyek csak alátámasztják azt a tényt, hogy az ember, mióta csak a Földön él, egyre határozottabb befolyást gyakorol környezetére, és a különböző korokban mindig is indokolt volt a káros környezeti hatások elleni fellépés.⁶ A XX. század közepétől egyre erőteljesebb jelei mutatkoztak a környezeti ártalmak sokasodásának, mint például a hírhedt londoni szmog 1952-ben, amelynek hatására pár nap alatt négyezer ember halt meg az egyre sűrűbb füstköd miatt. Hasonlóan súlyos károkat okoztak a tankhajó-balesetek miatt bekövetkezett olajszennyezések,⁷ amelyekre már a közvélemény is felfigyelt.⁸ Ezeknek is

⁵ SHELTON, DINAH: *Human Rights, Environmental Rights and the Right to Environment*. Stanford Journal of International Law. Vol. 28. 1991-1992. 106.p.

⁶ BÁNDI GYULA: *Környezetjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2011, 13. p.

⁷ **A legjelentősebb olajszennyezések:** 1967. március 18. Egyesült Királyság – a Torrey Canyon Cornwall partjainál zátonyra futott, ahol 80.000 tonna nyersolaj ömlött a vízbe; 1970. március 20. Svédország – legalább 438.000 hordó olaj ömlött a tengerbe az Othelloból egy ütközés során a Tralhavet-öbölben; 1971. A Wafra nevű tankerből Dél-Afrika, Agulhas-fok közelében 40.000 tonna olaj ömlött ki; 1972. december 19. Omán – a braziliai Horta Barbosa tankerrel történt ütközés nyomán a dél-koreai olajszállító Sea Star 840.000 hordó nyersolajjal szennyezte az Ománi-öböl; 1976. december 15. USA – az Argo Merchant Nantucketnél zátonyra futott és 183.000 hordó olaj ömlött a tengerbe, ami miatt egy 160 km hosszú és 97 km széles olajfolt jött létre; 1977. február 25. a libériai illetőségű Hawaiian Patriot a Csendes óceán északi részén kigyulladt, ami 723.000 hordó olaj tengerbe ömlését okozta; 1978. március 16. Franciaország – Körülbelül 1,6 millió hordó nyersolaj ömlött ki az Amoco Cadiz tankhajóból, amikor Portsall közelében zátonyra futott. Ez volt a legsúlyosabb Franciaországot érintő tankerbaleset: a bretagne-i tengerpart 125 mérföldjét szennyezte be az olajfolt; 1979.

köszönhető, hogy a környezetvédelem jogi szabályozása – bár egyes kezdeményei már évszázadokkal ezelőtt is fellelhetők – az elmúlt ötven évben erősödött fel igazán.⁹

Az 1970-es években jelent meg nemzetközi szinten a környezethez való jog, előbb mint a nemzeti alkotmányokban, amelyekben csak ezt követően terjedt el az egészséges környezethez való jog deklarálása.¹⁰ A tendencia ellentétes tehát más alapjogok általános fejlődésének irányával, előbb jelent meg az egészséges környezethez való jog a nemzetközi

július 19. Trinidad és Tobago – kb. 2,2 millió hordó nyersolaj ömlött a tengerbe Tobago partjainál, miután az Atlantic Empress és az Aegean Captain összeütközött; 1983. augusztus 6. Dél-Afrika – tűz ütött ki a spanyol Castillo de Bellver tankeren, ami miatt 1,8 millió hordó könnyű nyersolaj égett Fokváros partjaitól nem messze; 1989. március 24. USA – az Exxon Valdez sziklának ütközött Prince William Soundnál, több mint 240.000 hordó nyersolajat engedve az alaskai partok menti tengerbe; 1989. december 19. Marokkó - az iráni Kharg-5 nevű tankhajót robbanások és tűz miatt otthagyták. 70.000 tonna nyersolaj ömlött belőle a tengerbe, ami veszélyeztette Oualinda partjait és osztriga telepeit; 1990. február 7. USA – az American Trader tankhajóból 30.000 gallon nyersolaj ömlött a tengerbe, 22 km hosszú olajszönyeget alakítva ki a Bosa Chicán, Dél-Kalifornia egyik legnagyobb természetvédelmi területén; 1991 első hónapjaiban mintegy 2,5–4 millió hordónyi olaj ömlött a Perzsa-öbölbe, az incidenst így a történelem legnagyobb olajszenyeződéseként tartják számon. Az olajfolt több mint 1500 négyzetkilométeres volt, és 480 kilométernyi tengerpartot szennyezett be. A háború miatt a tisztítási munkálatokat el kellett halasztani, a szennyeződés így hatalmas károkat okozott a koralljairól híres öbölben. Közel ugyanennyi olaj jutott az öbölbe az iraki-iráni háború során 1983-ban; 1991. április 11. Olaszország – Haven-nél, több mint 50.000 tonna friss és részben elégett olaj ömlött a tengerbe; 1991. május 28. Angola, Libéria – a Libériában bejegyzett ABT Summer tankhajóból egy robbanás után olaj szivárgott a tengerbe, ami egy 17x3 tengeri mérföld kiterjedésű olajszönyeggé terebélyesedett; 1992. szeptember 19. Indonézia - Nagasaki Spirit nevű tanker összeütközött a Molukka-szorosban az Ocean Blessing teherhajóval, aminek következtében közel 12.000 tonna nyersolaj ömlött a tengerbe; 1992. december 3. Spanyolország – az Aegean Sea nevű görög tankhajó zátonyra futott és kettétört La Coruna partjainál 80.000 tonna olaj tengerbe ömlését okozva; 1993. január 5. Skócia - a Shetland-szigetektől délre Braernél 84.500 tonna olaj ömlött a tengerbe; 1996. február 15. Nagy Britannia - a Kelta-tengeren Milford Haven kikötőjének közelében mintegy 65.000 tonna nyersolaj ömlött a tengerbe; 1997. július 2-án egy nagy olajszállító beszennyezi a tokiói öblöt, amely világszerte elismert védett vízi madarairól nevezetes; 1998. február 7-én Dániában, Jütland szigeténél, több ezer tengeri madár pusztul el egy nagy olajszenyezés következtében; 1998. október 25-én az északi-tengeri német Amrum sziget esik áldozatul egy kisebb olajfoltnak, amelyet egy olajszállító sérülése okoz. A több ezer madár mellett az ebben az évszakban a szigeten tanyázó fókák is elpusztulnak; 1999. december 3-án az Új-Zélandhoz tartozó Poor Knight szigetknél több kilométeres olajfolt teszi tönkre a Csendes-óceánnak azt a részét, amelyet Jacques-Yves Cousteau oceanográfus a világ legszebb bűvárparadicsomai között tartott számon; 1999. december 12. Franciaország – az Erika tartályhajóból Bretagne partjainál 13.000 tonna nehéz dízelolaj ömlött a tengerbe; 2000. január 18-án Braziliában, a Riói-öbölben 50 négyzetkilométeres olajfolt éri el a Guapimirim rezervátumot, ahol halak és rákok szaporodnak. A szennyezés a Petrobas finomítóból származik. A környezetvédők szerint legalább 5-10 évre van szükség arra, hogy a körzet ökológiai rendszere helyreálljon; 2000. június 23-án a Dél-afrikai Köztársaságban, Fokváros vizein egy panamai teherhajó 13 ezer tonna olajat enged az Atlanti-óceánba. A természetvédők gyors akciójának köszönhetően több mint 40 ezer, védettnek nyilvánított afrikai pingvint evakuálnak a fertőzött területről. Az úszómadarakat lemossák, ettétik, majd ismét tengerre bocsátották őket. <http://www.katasztrofak.abbcenter.com/?id=53464&cim=1> Internetről letöltve: 2013. november 30.

⁸ A környezet védelme az emberek egészségének megóvása érdekében akkor vált elkerülhetetlenné, amikor a bioszféra (az élet feltételeit biztosító környezet a benne élő élőlényekkel) és a technoszféra (az emberi civilizáció által kialakított mesterséges környezet, a bioszférának az a része, amely az ember természetformáló tevékenysége hatására megváltozott) viszonya az ipari forradalom hatására végérvényesen megváltozott. Lásd erről bővebben: MAJTÉNYI BALÁZS: *A környezet nemzetközi jogi védelme*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012.

⁹ BÁNDI GYULA: *Környezetjog*. i.m 15. p.

¹⁰ JANELLE P. EURICK: *The constitutional right to healthy environment – enforcing environmental protection through state and federal constitutions*. International legal perspectives. Vol. 11.(1999-2001) No. 2 185-222.

jogi dokumentumokba, és ezen nemzetközi *soft law* szinterről szivárgott be a környezettudatos gondolkodás a nemzeti alkotmányokba.

A környezethez való jog nemzetközi szabályozása tekintetében három csoportra oszthatjuk a releváns nemzetközi dokumentumokat abból a szempontból, hogy milyen súlyúak az emberi jogok rendszerében.¹¹

Az első csoportba az emberi jogok hivatalos katalógusai tartoznak.¹² Ilyenek az ENSZ egyezségokmányai és az Emberi Jogok Európai Egyezménye. Ezek általában nem tesznek közvetlen említést a környezetvédelemről és a környezethez való jogról, aminek elsődleges oka, hogy ezek az egyezmények régebbiek, mintsem hogy a környezet védelmének világméretű problémája felmerült volna.¹³

A második csoportba tartoznak azok a nem kötelező erejű nemzetközi dokumentumok, amelyek alapelvi szinten fogalmazzák meg a környezethez való jogot.¹⁴ Elsőként az ENSZ 1972-es Stockholmi Környezetvédelmi Világkonferenciáján elfogadott nyilatkozat mondta ki az 1. számú alapelvben, hogy az embernek alapvető joga van a szabadsághoz, egyenlőséghez és a megfelelő életfeltételekhez egy olyan minőségű környezetben, amely emberhez méltó és egészséges életre ad lehetőséget, ugyanakkor pedig ünnepélyes kötelezettsége, hogy e környezetet a jelen és jövő nemzedékek számára megóvja és javítsa. Húsz évvel később, a Riói Nyilatkozat 1. számú alapelve tulajdonképpen megismétli a fentieket „Az emberek állnak a fenntartható fejlődés középpontjában. Joguk van az egészséges és produktív életre a természettel harmóniában.” Az Emberi Jogok Bizottsága 2003-ban határozatot hozott az emberi jogok és a környezetvédelem vonatkozásában a fenntartható fejlődésre figyelemmel.¹⁵ Ebben a béke, biztonság, stabilitás (harmadik generációs problémák) és a fejlődéshez való jog kérdését a fenntartható fejlődéssel hozták összhangba.

¹¹ Bándi Gyula csoportosítása. Lásd: BÁNDI GYULA: *Környezetjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 63. p.

¹² Uo.

¹³ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 25. cikke szerint: „Minden személynek joga van saját maga és családja egészségének és jólétének biztosítására alkalmas életszínvonalhoz, nevezetesen élelemhez, ruházathoz, lakáshoz, orvosi gondozáshoz...” A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. cikk szerint: „... (elismerik) mindenkinek jogát az igazságos és kedvező munkafeltételekhez, melyek különösen az alábbiakat biztosítják... b) biztonságos és egészséges munkakörülményeket.” A 12.1. cikk szerint „... (elismerik) mindenkinek jogát arra, hogy a testi és lelki egészség elérhető legmagasabb szintjét élvezze...” A 12.2. cikk szerint „... (a fentiekkel kapcsolatos) intézkedéseknek különösen az alábbiakra kell kiterjedniük ... b) a környezet és az ipar egészségügyének minden vonatkozásában történő megjavítása...”

¹⁴ BÁNDI GYULA: *Környezetjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 63. p.

¹⁵ Human rights and the environment as part of sustainable development, Commission on Human Rights resolution 2003/71. idézi: BÁNDI GYULA: *Környezetjog*: i.m. 101. p.

A nemzetközi dokumentumok harmadik csoportjába sorolhatjuk azokat a nem globális nemzetközi szerződéseket, amelyek ugyan nem az emberi jogokról szólnak, hanem a környezetvédelmi kérdésekről, de mint ilyenek, nem feledkezhetnek meg a környezethez való jogról sem.¹⁶ Így a környezethez való jogot tekinti kiindulási alapnak a környezethez való jog procedurális elemeit széles körben megteremtő Aarhus-i Egyezmény, melynek preambuluma mintegy hivatkozási alapként állapítja meg: „felismerve szintén, hogy mindenkinek joga van ahhoz, egészségének és jólétének megfelelő környezetben éljen, továbbá mind egyénileg, mind pedig másokkal együttesen kötelessége a környezet védelme és javítása a jelenlegi és a jövőbeli generációk javára.”¹⁷ Ez az Egyezmény összekapcsolja az emberi jogokat és a környezeti jogokat, továbbá elismeri, hogy kötelességünk áll fenn a jövő generációk felé, megalapozza azt az álláspontot, hogy fenntartható fejlődés csak minden érintett bevonásával érhető el és összeköti a kormányzat elszámoltathatóságát a környezetvédelemmel.

3. A környezethez való jog részei

Bár a környezethez való jog emberi jogként való teljes elismerése még mindig várat magára, az utóbbi évtizedekben megfigyelhető a környezethez való jog „osztódása”; egyes részei önálló életet kezdenek élni: az élelemhez való jog, a vízhez való jog egyre égetőbb szükséggé válik, és megpróbál önálló utat találni az emberi jogok lassan formálódó új rendszerében. Az Európa Tanács Miniszteri Tanácsának 2001. évben kiadott ajánlása – a vízi erőforrás Európai Chartája – szerint „Mindenkinek joga van az alapvető szükségleteinek megfelelően elegendő vízmennyiséghez.” II. János Pál pápa a brazil püspökhöz írt üzenetében úgy fogalmazott, hogy „mint Isten ajándéka, a víz alapvető elem, amely nélkülözhetetlen a túléléshez, így mindenkinek joga van hozzá”.¹⁸ 2012 júniusában a Rió+20 ENSZ Fenntartható Fejlődési Konferencia záródokumentuma („A jövő, amit akarunk”) által felvázolt átfogó fejlesztéspolitikai keretben megerősítette, hogy a víz a globális intézkedési területek túlnyomó többségének szerves eleme. 2013. október 8. és 11. között került megrendezésre – Magyarország köztársasági elnökének, Dr. Áder Jánosnak és a magyar kormánynak kezdeményezésére – a Budapesti Víz Világtalálkozó melynek elsődleges célja az volt, hogy

¹⁶ BÁNDI GYULA: *Környezetjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 63. p.

¹⁷ Uo.

¹⁸ BÁNDI GYULA: *Környezetjog*: i.m. 102-103. p.

összegezze a 2015 utáni nemzetközi fejlesztéspolitika víz tárgyú fenntartható fejlődési célkitűzés előkészítésének eredményeit.¹⁹ A Világtalálkozó eredményeképpen elfogadásra került a „*Fenntarthatóság a Világban – Vízbiztonság a Világban*” című zárónyilatkozat (a továbbiakban: Budapesti Nyilatkozat), mely a Világtalálkozó plenáris szekcióüléseinek, valamint a civil, tudományos, ifjúsági és üzleti fórumok következtetéseit tükrözi. A Budapesti Nyilatkozatban többek között elismerték, hogy a vízzel való nem megfelelő gazdálkodás veszélyezteti Földünk valamennyi alapvető természeti folyamatát, továbbá a biztonságos és tiszta ivóvízhez és a szanitációhoz való emberi jog megvalósulását. A Budapesti Nyilatkozat egyik alapvető célja az egészséges ivóvízhez és szanitációhoz való egyetemes hozzáférés – minden embert megillető alapvető jogként való – biztosítása.²⁰ Fontos megemlíteni ugyanakkor, hogy ezen részjogosítványok alkotmányjogi megítélése nem azonos. Egyes elemek megfogalmazhatóak alapjogként, mások azonban sokkal inkább államcélok, állami prioritások.

Az egészséges környezethez való jog részjogosultságai többnyire eljárási jellegűek, ilyen a környezeti döntéshozatalban való részvétel joga (aktív részvétel a környezet minőségét érintő döntések meghozatalában), az információhoz való jutás joga (az embernek joga van tudni a környezeti veszélyekről) és a jogorvoslathoz való jog.²¹

Az már világossá vált, hogy a környezet védelme szükséges és integráns részét képezi az egészséghez, az élelemhez és az élethez való jog élvezetének.²² A boldogságra való törekvés aligha képzelhető el egészséges környezet nélkül. E jogokkal való szoros kapcsolata igazolja, hogy a környezethez való jog könnyen inkorporálható az emberi jogvédelem magjává, aminek végső célja az ember méltóságteljes személyiségének kibontakoztatása.²³

¹⁹ A Budapesti Víz Világtalálkozóról bővebben: <http://www.budapestwatersummit.hu/vilagtalalkozo/hirek/> Internetről letöltve: 2013. november 30.

²⁰ http://www.budapestwatersummit.hu/data/images/Budapesti_Viz_Vilagtalalkozo_Nyilatkozata.pdf. Internetről letöltve: 2013. november 30.

²¹ Jogorvoslati jogról elsősorban a hagyományos értelemben vett ügyféli jogállás vagy más döntéshozatali eljárásban megjelenő részvételi jog mellett az érdekelték számára nem megfelelő határozattal szembeni jogorvoslati jogot értjük, másrészt pedig a közösségi jogvédelmi megoldás, az *actio popularis* megjelenése is ide sorolandó. Ez a perlési jog megilleti a környezetvédelmi szervezeteket, mégpedig oly módon, hogy a környezethasználó ellen indíthatnak pert, a környezet érdekében. Lásd erről bővebben *Julesz Máté: Környezetvédelmi civil szervezetek és az actio popularis*. Acta Humana: Emberi jogi közlemények. 2006. 3–4. sz. 150–164. p.

²² DINAH SHELTON: *Human Rights and the Environment: what specific environmental rights are have been realised?* Denver Journal of International Law and Policy. Vol. 35. No. 2. 2006. 129–172. p.

²³ PHILIPPE CULLET: *Definition of an Environmental Right in a Human Rights Context*. 13 Netherlands Quarterly of Human Rights (1995) (www.ielrc.org/content/a9502.pdf) 26. p

A környezethez való jog azt a kötelezettséget rója az államokra, hogy tartózkodjanak a környezetre káros tevékenységektől, és a környezet minőségét javító politikát részesítsék előnyben, emellett az államoknak azt is biztosítaniuk kell, hogy az emberek védve legyenek a környezeti kockázatoktól akár a kormányzat akár magánszemélyek által generált környezeti veszélyektől.²⁴ Másodsorban a környezethez való jog nem tisztán egyéni jogosultság. A környezethez való jog esetében nem húzható éles határvonal pozitív és negatív jogok, egyéni és kollektív jogok között.²⁵

A környezethez való jog nem tekinthető egy szintetizált jognak, ami olyan elemekből áll össze, amelyek más jogokban is megtalálhatók, és amelyeknek az elismerése gyakran más emberi jogok élvezetének az előfeltétele (lásd pl. a fejlődéshez való jog).²⁶

A környezethez való jog és más emberi jogok között meglehetősen közvetlen kapcsolat van, hiszen azok gyakran, csak az emberhez méltó tiszta környezetben gyakorolhatóak.²⁷ Az 1972-es Stockholmi deklaráció első alapelve is utal e kapcsolatra az élethez emberi méltósághoz, egyenlőséghez, az egészséghez és az emberi méltósághoz fűződő jogok tekintetében. A környezethez való jog olyan elemekből áll össze, amelyek más jogokban is megtalálhatók, és amelyeknek az elismerése gyakran más emberi jogok élvezetének az előfeltétele. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlata az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban – tekintettel arra, hogy e jog explicite nem szerepel az Emberi Jogok Európai Egyezményében – számos ipari szennyezéssel és környezeti károkozással kapcsolatos jogesetekben javarészt az élethez való jogot,²⁸ az egészséghez való jogot, a tisztességes eljáráshoz való jogot,²⁹ vagy a családi élet és magánlakás sérthetlenségének³⁰ kötelezettségét hívja fel. A Nemzetközi Bíróság Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszerrel kapcsolatos szlovák-magyar vitában hozott ítélethez³¹ Weeramantry bíró különvéleményében kifejtette, hogy „A környezet védelme szintén alapvető része az emberi jogok jelenleg érvényes doktrínájának, hiszen számos emberi jog, mint például az egészséghez, illetve az élethez magához való jog előfeltétele. Aligha szükséges ezt

²⁴ PHILIPPE CULLET: Definition of an Environmental Right in a Human Rights Context. i.m. 28. p.

²⁵ Uo.

²⁶ PHILIPPE CULLET: Definition of an Environmental Right in a Human Rights Context. i.m. 27. p.

²⁷ DINAH SHELTON: *Human Rights, Environmental Rights and the Right to Environment*. Stanford Journal of International Law. Vol. 28. 1991-1992. 104.p.

²⁸ Lásd például *Oneryildiz v. Törökország*, 48939/99 [2004] ECHR 657 (30 November 2004).

²⁹ Lásd például *Zimmerman and Steiner v. Svájc*, 8737/79 [1983] ECHR 9 (13 July 1983)

³⁰ Lásd például *Lopez Ostra v Spanyolország* 16798/90 [1994] ECHR 46 (9 December 1994) és *Guerra v. Olaszország* 14967/89 [1998] ECHR 7 (19 February 1998)

³¹ *Gabcíkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia)* 25. September 1997, General List 92.

részletesebben kifejteni, mivel a környezetet ért károk az Egyetemes Nyilatkozatban és egyéb emberi jogi okmányokban említett összes emberi jogot csorbíthatják, illetve alááshatják.”³² Egyes nemzetközi környezetvédelmi mozgalmak ide sorolják továbbá az élelemhez és a vízhez való jogot, a fejlődéshez való jogot és a diszkrimináció tilalmát is.³³

4. A környezethez való jog az alkotmányjogban

A környezethez való jognak több olyan fontos jellegzetessége is van, amely a hagyományos jogoktól – mind a klasszikus szabadságjogoktól, mind a második generációs jogoktól – megkülönbözteti. Egyrészt ezek a jogok globális jellegűek annyiban, amennyiben nemcsak az egyének vagy azok szűkebb vagy tágabb csoportjai jogainak biztosítását szolgálja, hanem az emberi élet, az emberi faj egészségének fennmaradását; másrészt a környezethez való jog érvényesüléséhez a környezeti problémák globális jellege következtében nem elegendő egy-egy állam törekvése. Tekintettel arra, hogy környezeti rendszerek és az esetleges környezeti katasztrófák, nem veszik figyelembe a mesterségesen létrehozott határokat és a nemzetközi szerződéseken alapuló államhatárokat, a környezetjog válaszreakciója képpen létrehozott egyik legfőbb alapelve az együttműködés elve – mely alapján az államok, a környezethasználó és a társadalom köteles együttműködni a környezet megóvása és helyreállítása érdekében – míg a nemzetközi környezetjog egyik legfontosabb alapelve, hogy egyik államnak sincs joga a saját területének olyan módon történő használatára, mely egy másik állam területén kárt okozna.³⁴ A környezethez való jog további sajátossága, hogy megsértése általában nem értékelhető közvetlenül és azonnal, a sérelem hosszabb távon fejt ki hatását, azonnali érzékelése gyakran csak műszeres vizsgálat által lehetséges.³⁵ További problémát jelent, hogy a mindenkit megillető környezethez való jog megsértése gyakran csak egy bizonyos idő elteltével válik felismerhetővé, illetve hogy az emberi jogok védelme

³² Lásd bővebben: DINAH SHELTON: *Human Rights and the Environment: what specific environmental rights are have been realised?* Denver Journal of International Law and Policy. Vol. 35. (2006) No. 2. 129–172.p; SZABÓ MARCEL: *The Implementation of the Judgment of the ICJ in the Gabčíkovo-Nagymaros dispute.* Iustum Aequum Salutare. Vo. V. (2009) No.1. 15–25. p.

³³ <http://www.righttoenvironment.org/default.asp?pid=36> Internetről letöltve: 2012. május 26.

³⁴ A nemzetközi környezetjogi alapelvek érvényesítéséről lásd bővebben: GELLÉRTHEGYI ISTVÁN: A környezetvédelem nemzetközi szabályozásának fejlődése. Pro Publico Bono Online, Támpo Speciál, 2011. http://www.propublicobono.hu/pdf/GELL%C3%89RTHEGYI%20ISTV%C3%81N%20A_k%C3%B6rnyezetv%C3%A9delem%20...%201.pdf; Internetről letöltve: 2013. november 30.

³⁵ SÁRI JÁNOS: Alapjogok. i.m. 289. p.

magától értetődően nem az egyes környezeti elemek védelmével, hanem az embereket ért negatív hatásokkal foglalkozik, és emiatt óhatatlanul emberközpontú (antropocentrikus).³⁶ Mindennek a jogok érvényesítése szempontjából az a jelentősége, hogy a jogsérelem nem hoz létre azonnali orvoslási kényszert, mint például a szabadságkorlátozás esetében.³⁷

Az egészséges környezethez való jogot általában a harmadik generációs jogokhoz sorolják. A harmadik generációs jogokkal (pl. békéhez való jog) kapcsolatban a legnagyobb kritika az, hogy szinte teljesen érvényesíthetetlenek, hiszen nincs meghatározott alanyuk, nincs meghatározott tartalmuk, és nincs kötelezettjük sem, tehát nem valódi alanyi jogok. Mindezekből következik, hogy nem kényszeríthetők ki bíróság előtt sem; legalábbis nem más alapjogokkal azonos módon. Más kérdés, hogy a környezethez való jog bizonyos elemei valódi egyéni jogosultságként, illetve konkrét állami kötelezettségként jelenhet meg.

Mégis környezetvédelemmel összefüggésben legtöbbször a büntetőjogi, polgári jog, közigazgatási jogi eszközrendszerén keresztül megvalósuló védelmet szokás megemlíteni, és nem az alkotmányjogit.

Az Alkotmánybíróság már működésének első évében, 1990-ben szembesült a – rendszerváltást követően kialakult – magyar Alkotmány környezetvédelemre vonatkozó rendelkezéseinek értelmezési problémáival. A Miniszterelnök ugyanis 1990-ben indítványozta, hogy az Alkotmánybíróság értelmezze az Alkotmány 18. §-ának és 70/D §-ának a környezetvédelemre vonatkozó rendelkezéseit. Indítványa indoklásául előadta, hogy az értelmezni kért alkotmányi rendelkezések nem határozzák meg a környezetvédelem fogalmának pontos tartalmát és az államnak a környezet védelmével kapcsolatos kötelezettségeit. Az értelmezésre véleménye szerint az Alkotmányra épülő további jogi szabályozás megalapozása érdekében van szükség. Az Alkotmánybíróság csak 1993-ban hozta meg ezt a határozatát,³⁸ melyben – az indítvány elutasítása mellett – a jogalkotónak a környezetvédelemmel kapcsolatos kötelezettségeire mutatott rá. Eszerint „az Alkotmány 18. § és 70/D. § (2) bekezdése alapján az állam kétségtelenül köteles az egészséges környezethez való jog megvalósítását szolgáló sajátos intézmények kialakítására és működtetésére. (...) Az

³⁶ HORVÁTH ZSUZSANNA – PÁNOVICS ATTILA: Környezetvédelem és fenntarthatóság az új Alaptörvényben. In: Magyarország új alkotmányossága (szerk.: DRINÓCZI TÍMEA). Pécs, 2011. 82. p.

http://ajk.pte.hu/files/tiny_mce/File/karikiadvanyok/magyarorszag_uj_alkotmanyossaga_kotet_11.pdf;

Internetről letöltve: 2013. november 30.

³⁷ SÁRI JÁNOS: Alapjogok. uo.

³⁸ 996/G/1990. AB határozat

is megállapítható, hogy az állam kötelességeinek magukban kell foglalniok az élet természeti alapjainak védelmét, ki kell terjedniök a véges javakkal való gazdálkodás intézményeinek kiépítésére, a környezettel kapcsolatos információhoz jutás és az érintetteknek a döntések előkészítésében való részvétele biztosítására. Annak meghatározása azonban, hogy ezen állami kötelezettségekből milyen konkrét jogalkotási és kormányzati teendők származnak, már csak törvényhozási úton történhet”.³⁹

Ezen túlmenően az Alkotmány 18. §-ában szabályozott, az egészséges környezethez való jognak – az Alkotmánybíróság gyakorlatában irányadó – alkotmányjogi sajátosságait az Alkotmánybíróság a 28/1994. (V. 20.) AB határozatban⁴⁰ munkálta ki.

A határozat rendelkező része kimondta: „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy az Alkotmány 18. §-ában megállapított, az egészséges környezethez való jog a Magyar Köztársaságnak azt a kötelezettségét is magában foglalja, hogy az állam a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét nem csökkentheti, kivéve, ha ez más alapjog vagy alkotmányos érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen. A védelmi szint csökkentésének mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan.”⁴¹

A határozat indokolásában az Alkotmánybíróság megállapította, hogy „a környezetvédelemhez való jog (...) elsősorban önállósult és önmagában vett intézményvédelem, azaz olyan sajátos alapjog, amelynek az objektív, intézményvédelmi oldala túlnyomó és meghatározó. Az egészséges környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére, beleértve a környezet elért védelme korlátozhatóságának feltételeit is. E jog sajátosságai folytán mindazokat a feladatokat, amelyeket másutt alanyi jogok védelmével teljesít az állam, itt törvényi és szervezeti garanciák nyújtásával kell ellátnia.”⁴² Az Alkotmánybíróság rámutatott arra is, hogy a környezethez való jog a környezet védelmére és az élet természeti alapjának fenntartására vonatkozó állami kötelességet jelenti. „[A] jogalkotás garanciális szerepe⁴³ nem egyszerűen csupán fontosabb a környezetvédelemben,

³⁹ ABH 1993, 533, 535.

⁴⁰ ABH 1994, 134.

⁴¹ ABH 1994, 134. Az Alkotmánybíróság több határozatában megállapította azt is, hogy ez a mérce nem csak a természetvédelemre, hanem a környezetvédelemre is irányadó. [14/1998. (V. 8.) AB határozat, ABH 1998, 126, 130.; 30/2000. (X. 11.) AB határozat, ABH 2000, 202, 205.]

⁴² ABH 1994, 138.

⁴³ Az Alkotmánybíróság a 44/2012. (XII. 20.) határozatában utólagos normakontroll keretében megsemmisítette a telepengedély, illetve a telep létesítésének bejelentés alapján gyakorolható egyes termelő és egyes szolgáltató

mint az olyan alkotmányos jogoknál, ahol a bíróság (Alkotmánybíróság) közvetlen alapjogvédelmet adhat vagy alanyi jogi igényeket ismerhet el, hanem – a dogmatikai lehetőségek határai közt – mindazokat a garanciákat is nyújtania kell, amelyeket az Alkotmány egyébként az alanyi jogok tekintetében biztosít.”⁴⁴ „Ezért a környezethez való jog intézményes védelmének mértéke nem tetszőleges. A védelem szintjét a környezethez való jog fenti dogmatikai sajátosságain kívül döntően befolyásolja a környezetvédelem tárgya is: az élet természeti alapjainak véges volta és a természeti károk jelentős részének visszafordíthatatlansága, s végül az a tény, hogy mindezek az emberi élet fennmaradásának feltételei. A környezethez való jog az emberi élethez való jog érvényesülésének fizikai feltételeit biztosítja. Mindez a környezethez való jog jogalkotással való védelmének különös, más jogokéhoz képest fokozottan szigorú voltát követeli meg.”⁴⁵ Határozatában az Alkotmánybíróság megállapította azt is, hogy „az állam nem élvez szabadságot abban, hogy a környezet állapotát romlani engedje, vagy a romlás kockázatát megengedje”. (...) A természetben okozott károk véges javakat pusztítanak, sok esetben jóvátehetetlenek, a védelem elmulasztása visszafordíthatatlan folyamatokat indít meg.”⁴⁶

5. Az Alaptörvény környezetre vonatkozó rendelkezései

A korábbi Alkotmányhoz képest Magyarország 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvénye több helyen is említést tesz a környezetről, illetve annak védelméről. Vizsgálni kell tehát, hogy e formai változások tartalmi változáshoz is vezetnek-e, változik-e a környezet védelme, illetve annak alkotmányos megítélése.

A preambulumból funkcionáló Nemzeti hitvallás hetedik fordulata szerint: „*Vállaljuk, hogy örökségünket [...] a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és*

tevékenységekről, valamint a telepengedélyezés rendjéről és a bejelentés szabályairól szóló 358/2008. (XII. 31.) Korm. rendeletet, mert a jogalkotó nem tett eleget egyeztetési kötelezettségének a jogszabály megalkotásakor – bár az AB megjegyzi, hogy a közhatalmi jogosítványokkal nem rendelkező társadalmi, érdek-képviselői szervek véleményének beszerzése a jogszabály közjogi érvényességének nem feltétele – annak ellenére sem, hogy a környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény a jogalkotó kifejezett kötelezettségeként írja elő az Országos Környezetvédelmi Tanáccsal történő egyeztetést.

⁴⁴ ABH 1994, 139–140.

⁴⁵ ABH 1994, 140.

⁴⁶ ABH 1994, 140–141.

megóvjuk. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.” Ebből látható, hogy már az Alaptörvény preambulumban sor kerül a környezet védelmének kiemelésére, amely során az alkotmányozó mind a természetes, mind az épített környezet védelmét kiemeli. Másrészt pedig utalás történik a fenntartható fejlődésre⁴⁷ [*természeti erőforrásaink gondos használatával*] is, amely összeegyezteti a környezeti igényeket a gazdasági és a társadalmi fejlődéssel. Harmadrészt pedig megjelenik a környezethez való jog végső címzettje, a jövő nemzedék.

Az Alaptörvény normaszövege több helyen is említést tesz a környezet védelméről. Egyrészt az Alapvetés című fejezetben, amely a társadalmi berendezkedésre vonatkozó általános értékeket, elveket, célokat kijelölő rendelkezéseket tartalmazza, ahol elsőként kerül megjelenítésre a természet védelmének kiemelt szerepe. Másrészt pedig az alapjogokat rögzítő Szabadság és Felelősség XXI. cikkében, amely a korábbi Alkotmánnyal tartalmilag azonos módon rögzíti az egészséges környezethez való jogot.⁴⁸ A kettős megjelölés pontos jogkövetkezményei egyenlőre bizonytalanok,⁴⁹ az ezzel kapcsolatos alkotmánybíróági gyakorlat még nem alakult ki.

5.1. A környezethez való jog mint államcél: az Alaptörvény P) cikke

A P) cikk megfogalmazásában:

„(1) A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.

⁴⁷ Sokak szerint a fenntartható fejlődés fogalma nem más, mint *oxymoron*, és nem alkalmazható, mivel a jelenlegi gazdasági fejlődés a növekedésen alapszik, ezzel szemben e jelenség azt feltételezi, hogy erőforrásaink állandóak maradnak.

⁴⁸ Ezt az Alkotmánybíróság is megerősítette a 3068/2013. (III. 14.) AB határozatában. Eszerint: „Az Alaptörvény szövege az egészséges környezethez való jog tekintetében megegyezik az Alkotmány szövegével, ezért az egészséges környezethez való jog értelmezése során az Alkotmánybíróság korábbi határozataiban tett megállapítások is irányadónak tekinthetők” (Indokolás [46])

⁴⁹ lásd bővebben: JAKAB ANDRÁS: Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei. HVG-ORAC. Budapest, 2011. 197.p.

(2) A termőföld és az erdők tulajdonjogának megszerzése, valamint hasznosítása (1) bekezdés szerinti célok eléréséhez szükséges korlátait és feltételeit, valamint az integrált mezőgazdasági termelés-szervezésre és a családi gazdaságokra, továbbá más mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.”

A P) cikkben megjelenik a környezethez való jog tárgya, alanya, tartalma és az objektív intézményvédelmi oldala, valamint – mindezek felett – a környezet védelmének a kötelezettsége.

A környezethez való jog tárgya – egyben a nemzet közös öröksége is – a természeti erőforrások, a biológiai sokféleség és a kulturális értékek, azaz maga a *környezet*. Természeti erőforrások alatt az Alaptörvény elsődlegesen a termőföldet,⁵⁰ az erdőket és a vízkészletet érti, mely védendő értékekre külön törvények jöttek (és jönnek) létre.⁵¹ E rendelkezésben az alkotmányos védelem alá kerülnek az alapvető környezeti elemek: a föld, a víz, az élővilág (flóra, fauna), a levegő kivételével. Az Alaptörvényben a levegő (annak ellenére, hogy a szélenergiában jelentős energiatartalékok vannak), sem mint környezeti elem, sem mint természeti erőforrás nem jelenik meg, szemben a Luganói egyezményben⁵² és a hazai környezetvédelmi törvényben foglaltakkal⁵³ és az általános természettudományi felfogásokkal úgyszólván a levegő, mint természeti erőforrás „köddé vált”.

A környezetjoggal foglalkozó jogtudósok épp azért nem tartják szerencsésnek a környezet fogalmának normatív erejű definiálását, mert az tartalmilag leszűkítené a védendő környezeti tárgyak körét, amely miatt csökkenne az alapjog védelmi szintje. Az Alaptörvény ezzel

⁵⁰ Itt megjegyzendő, hogy míg az termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény a termőföld fogalma alá sorolja az erdőt, addig az Alaptörvény P) cikke a termőföldet és az erdőt külön nevesíti. Lásd erről bővebben TÉGLÁSI ANDRÁS: *A földtulajdon alaptörvényi védelme a 2014-ben lejáró moratórium tükrében*. Jogtudományi Közlöny 2012/11. szám. 449–460. p.

⁵¹ A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény, a termőföld védelméről szóló 2007. évi CXXIX. törvény, a vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvény, a víziközmű-szolgáltatásról szóló 2011. évi CCIX. törvény, az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény

⁵² Az Európa Tanács környezetre veszélyes tevékenységekkel okozott károkkal kapcsolatos polgári jogi felelősségről szóló egyezménye (Lugano, 1993) szerint „a környezet magába foglalja a természetes erőforrásokat, legyenek azok élők, vagy élettelenek, mint amilyen a levegő, a víz, a talaj, a flóra és a fauna és mindezek közötti kölcsönhatások; ugyancsak idetartoznak mindazok a vagyontárgyak, amelyek a kulturális örökség részeit alkotják; illetve a tájkép meghatározó jellemzői.”

⁵³ A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény 4. § értelemező rendelkezései szerint *környezeti elem*: a föld, a levegő, a víz, az élővilág, valamint az ember által létrehozott épített (mesterséges) környezet, továbbá ezek összetevői; *környezet*: a környezeti elemek, azok rendszerei, folyamatai, szerkezete; *természeti erőforrás*: a — mesterséges környezet kivételével — társadalmi szükségletek kielégítésére felhasználható környezeti elemek vagy azok egyes összetevői;

szemben a természeti erőforrás tekintetében egy exemplifikatív jellegű felsorolást alkalmaz és a „különösen” kitétellel szerencsére a levegő mégsem szorul ki a védendő környezeti elemek köréből.

Tartalma szerint a természeti erőforrások, a biológiai sokféleség és a kulturális értékek (itt megjelenik tehát a természetes és épített környezet védelme is) a nemzet közös örökségét képezik, amelynek *védelme, fenntartása és megőrzése* az elsődleges feladat, a környezeti alapértékek védelme az elsődleges cél. Három tevékenységben is megnyilvánuló kötelesség jelenik meg az objektív intézményvédelmi kötelezettségen belül. A P) cikk szerint a környezet védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megóvása a tevékenységi-triász.

A környezetvédelmi kötelezettségen túl megjelenik a fenntarthatóság követelménye is.⁵⁴ A fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés fogalma esetenként megjelenik más nemzetek alkotmányában is. A svéd alkotmány is rögzíti, hogy a közintézményeknek támogatniuk kell a fenntartható fejlődést, amely „jó” környezetet teremt a jelen és a jövő generációi számára, és állami kötelességként deklarálja a környezetvédelmi célok megvalósítását. Továbbá több állam alkotmánya nevesíti a fenntartható fejlődést, mely államcélként szerepel a svájci alkotmányban, illetve az általános rendelkezések között kap helyet a Lengyel alkotmányban, Litvánia alkotmánya pedig az állam kötelezettségei között nevesíti.

A harmadik tevékenység, a „megőrzés” címzettje pedig a „jövő nemzedékek”, mely alanyi kategóriával kapcsolatban, az Alkotmánybíróság megállapította – az élethez való jog vonatkozásában – hogy az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége az emberi életre önmagában is kiterjed, s ebbe beletartozik a jövő generációk életfeltételeinek biztosítása is, mely objektív védelem a 28/1994. (V. 20.) AB határozat szerint „nemcsak szélesebb, hanem minőségileg is más, mint az egyéni alanyi jogok védelmének összeadása.” Nem találó azonban a környezetre pusztán a „jövő nemzedékek számára” nyújtott feladatként tekinteni, a futurisztikus alany megnevezése ugyanis elidegeníti a jelen nemzedékeket a környezet megóvásától. Felvetődik a kérdés, hogy vajon szerencsésebb lett-e volna az emberiség vagy a jelen- és jövő nemzedékeknek való szófórdulat alkalmazása?⁵⁵ Az újdonsült alkotmányjogi

⁵⁴ A fenntartható fejlődés jogáról lásd bővebben: ISABELLA D. BUNN: The Right to Development. American University of International Law Review. Vol. 15. (1999-2000) No. 6. 1425-1467.p.

⁵⁵ A világon összesen 22 alkotmány nevesíti a környezetvédelmi kötelezettségét a jövő nemzedékek érdekében. Az egyes országok alkotmányainak környezetvédelmi rendelkezéseit összefoglalását lásd: http://standupforyourrights.org/ip/uploads/downloads/ANNEX%20II_Call_for_input_NJCM_OHCHR%202011%20-%20Constitutional%20rights%20%20to%20environment.pdf Internetről letöltve: 2013. május 27.

helyzetet reméljük az Alkotmánybíróság gyakorlata mihamarabb kibontja és kiderül, hogy ezt az alaptörvényi rendelkezést felfoghatjuk-e a XXI. cikkben meghatározott környezethez való jog tartalmi konkretizálásaként.

Mint a megfogalmazásból látható, e jog címzettjeként e rendelkezés már nem kizárólag az államot jelöli meg, hanem „mindenkit”, ebből az következik, hogy a környezet védelme a jövőben már nemcsak az állam feladata, hanem alapvető kötelességként minden ember, sőt, a „mindenki”, mint általános jogalany fogalma alá beletartozó egyéb jogalanyok (jogi személyek, jogi személyiség nélküli társaságok) kötelessége is. Az alkotmányozó a kötelezett kör meghatározásával voltaképp egy pozitív utópisztikus (ökotópikus) elképzelést épít be, miszerint az egészséges környezethez való érvényesülésének előfeltétele az lenne, ha annak betartását valamennyi jogalany az egyéntől az államokig célul tűzné ki maga elé.⁵⁶

A környezet védelmének kérdéskörén belül az állatvédelem részben mint állatjóléti és állategészségügyi kérdésként merülhet fel, hiszen megóvásuk érdekében szükséges ezen szempontok figyelembe vétele is.⁵⁷ A biodiverzitás kérdésével kapcsolatban az Alaptörvény kiemeli a honos növény- és állatfajok védelmét. Ezen alkotmányos kötelezettség teljesítése és ezen nemzeti értékeknek az összegyűjtése már megkezdődött az úgynevezett hungarikum törvénnyel,⁵⁸ hiszen az utódaink részére történő megóvás azon előzetes lépés nélkül, hogy számba vennénk védendő nemzeti értékeinket, szinte lehetetlen küldetés volna.

5.2. A környezethez való jog mint alapjog: az Alaptörvény XX. és XXI. cikkei

Az Alaptörvény Szabadság és Felelősség című része voltaképpen az alapvető jogok és kötelességek katalógusa, melynek XX. és XXI. cikkében is megjelenik a környezethez való jog. Eszerint:

XX. cikk (1) Mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez.

⁵⁶ MAJTÉNYI BALÁZS idézi ERNEST CALTENBACH: Ecotopia című utópisztikus regényét.

⁵⁷ Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény, az állategészségügyi és további növény-egészségügyi szabályok tekintetében jelenleg az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről szóló 2008. évi XLVI. törvény az irányadó, melynek oka az egységes láncszemlélet, a termőföldtől az asztalig.

⁵⁸ A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény.

(2) Az (1) bekezdés szerinti jog érvényesülését Magyarország genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosításával, a munkavédelem és az egészségügyi ellátás megszervezésével, a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával, valamint a környezet védelmének biztosításával segíti elő.

A XX. cikk (1) bekezdése meghatározza, hogy az egészséghez való jog mindenkit megillető jog. Az Alkotmánybíróság a korábbi Alkotmány 70/D. §-ban deklarált egészséghez való jog kapcsán kimondta, hogy a legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog az állam oldaláról azt a kötelezettséget jelenti, hogy az államnak a nemzetgazdaság mindenkori teherbíró képességéhez, az állam és a társadalom lehetőségeihez igazodva olyan gazdasági, jogi környezetet kell teremtenie, amely az adott történelmi körülmények között a lehető legkedvezőbb feltételeket biztosítja ahhoz, hogy mindenki egészséges életmódot élhessen, tehát az Alkotmány akkori megfogalmazásával szemben az Alkotmánybíróság szerint a legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog csak egy államcél.

A XX. cikk (2) bekezdésében jelenik meg az egészséghez való jog objektív intézményvédelmi oldala. Eszerint az egészséghez való jogot az állam a GMO-mentes mezőgazdasággal, az egészséges élelmiszer⁵⁹ és ivóvíz hozzáféréssel biztosítja, továbbá – a munkavédelem, az egészségügyi ellátás és sport mellett – a környezet védelmével segíti elő.

Ez a rendelkezés összefüggésbe hozható Magyarország nemzetközi szerződésekből eredő kötelezettségeivel: az egészséghez való jog intézményvédelmi oldalaként megjeleníti az élelemhez és a vízhez való jogot. A megfelelő mennyiségű és minőségű élelemhez való jog és az ivóvízhez való jog már a második generációs alapjogok alapokmányában, az 1966-os Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában is megjelenik explicit módon. Másrészt, Magyarország GMO-mentes alkotmányjogi státuszával hazánk az európai uniós szinten favorizált GMO-mentességért folytatott harc „úttörőjévé” vált,⁶⁰ ti.

⁵⁹ Itt megjegyezzük, hogy helyesebb lenne a **biztonságos** élelem szókapcsolat használata, hiszen egészséges csak egy élő szervezet lehet és jó esetben nem kerül az asztalra biológiai értelemben vett élő szervezet.

⁶⁰ A GMO-ról és a GMO-ra vonatkozó szabályozásról bővebben lásd: TAHYNE DR. KOVÁCS ÁGNES: *A genetikailag módosított szervezetekre vonatkozó európai és magyar jogi szabályozásról egyes környezetjogi alapelvek, különösen a fenntartható fejlődés tükrében* című doktori értekezését. A doktori értekezés a következő oldalon érthető el:

<https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Kov%C3%A1cs%20%C3%81gnes%20PhD%20dolgozat.pdf>

rajtunk kívül eddig mindössze Ecuador 2008-ban elfogadott új alkotmánya rögzíti *expressis verbis* a genetikailag módosított organizmusok tilalmát.⁶¹

Ezekén túlmenően a környezethez való jogot az alapjogi fejezet önálló cikkben is rögzíti:

XXI. cikk (1) Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.

(2) Aki a környezetben kárt okoz, köteles azt – törvényben meghatározottak szerint – helyreállítani vagy a helyreállítás költségét viselni.

(3) Elhelyezés céljából tilos Magyarország területére szennyező hulladékot behozni.

A cikk (1) bekezdése a korábbi Alkotmány szövegével tartalmilag azonos. A további bekezdésekben az egyik, legszembetűnőbb újdonság – legalább is alkotmányi szinten – a „szennyező fizet” elve, vagyis az, hogy aki a környezetben kárt okoz, köteles azt – törvényben meghatározottak szerint – helyreállítani vagy a helyreállítás költségét viselni.⁶² A „szennyező fizet” elve mint alapelv az OECD és az Európai Unió által alkalmazott elvként is megjelenik. Az EU-hoz kapcsolódva először 1975-ben határozták meg az elvet. Az Alaptörvény ezzel az alapvető kötelességgel összefüggésben azonban érdemi mércét nem határoz meg, hanem törvényre bízta annak megvalósítását. E körben a Ptk. és a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LXXXI. törvény rendelkezéseinek van relevanciája.

Szintén újdonság az Alaptörvény XXI. cikk (3) bekezdése, amely szerint elhelyezés céljából tilos Magyarország területére szennyező hulladékot behozni. A „tilos” kifejezésből az következik, hogy a bíróságok és a közigazgatási hatóságok által közvetlenül is alkalmazható valódi normáról van szó. Ugyan a magyar környezetvédelmi jog nem ismer olyan fogalmat, hogy „elhelyezés”, nem világos, hogy az „elhelyezés” fogalma miként viszonyul a

⁶¹ Article 15. [...] The development, production, ownership, marketing, import, transport, storage [...] and **genetically modified organisms that are harmful to human health** or that jeopardize food sovereignty or ecosystems, as well as the introduction of nuclear residues and toxic waste into the country's territory, are forbidden. Az Ecuadori Köztársaság 2008. évi alkotmánya elérhető angol nyelven: <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html>

⁶² A „szennyező fizet” elvével összefüggésben gyakran felmerül a jogi személyek illetve magának az államnak a környezeti károkozásokért való felelőssége.

hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. törvény szerinti „ártalmatlanításhoz” (azon belül a „lerakáshoz”) és a „tároláshoz”, vagyis, hogy magában foglalja-e az elhelyezés a tárolást. Ez a szabály azonban csak olyan esetekre alkalmazható, amelyek összeegyeztethetők az EU-jognak az áruk szabad mozgására vonatkozó derogációival.

A (2) bekezdés az (1) bekezdés szankciója a környezeti károkozásért való felelősséget rögzíti. A környezethez való jog tehát egyrészt mindenkit megillető emberi jogként kerül deklarálásra, másrészt e jog deklarálása mellett megjelenik az egyén „felelősége” is a környezetvédelemmel – ide értve ez alatt a P) cikk által leírtakat is – összefüggésben. Fontos különbség ugyanakkor, hogy amíg a P) cikk egy alapvető, univerzális erkölcsi kötelességet nevesít az Alaptörvényben, addig a XXI. cikk az egészséges környezethez való jog alanyi oldalát is meghatározza.

Annak ellenére, hogy mind az Alkotmány, mind az Alaptörvény elismeri az egészséges környezethez való jogot, lényeges különbség van a két norma között. Az Alaptörvény ugyanis már konkretizálja a környezet védelmének feladatát azáltal, hogy védi az egyes környezeti erőforrásokat, valamint megtiltja, hogy az országba elhelyezés céljából szennyező hulladékot hozzanak be. Míg a korábbi Alkotmány inkább az állam intézményvédelmi kötelességére fektette a hangsúlyt, állampolgári kötelességet azonban nem fogalmazott meg, addig az Alaptörvény már mindenki számára kötelezővé teszi a környezet megóvását.

Ezen kívül az Alaptörvény számos, a fenntartható fejlődés érvényesülése érdekében fontos előírást alkotmányos alapelvvé emelt, azonban néhány kiemelkedően fontos elv – melyek többnyire az egészséges környezethez való jog további részjogosultságai – továbbra is hiányzik az Alaptörvényből, úgymint például a *környezeti információkhoz való hozzáférhetőség*, illetve a *döntéshozatalban való részvétel jogát*.

Az Alaptörvény eme cikke alapján a környezethez való jog alanya „mindenki”, azaz minden ember – függetlenül, attól, hogy már megszületett avagy sem, hiszen a születendő élet feltétele az egészséges környezet – így a jövő generációk is ebbe a kategóriába tartoznak, noha ez itt nem kerül kifejezetten megjelölésre [szemben a P) cikkben írottakkal].

6. Lesz-e paradigmaváltás?

A fentiekben rámutattunk arra, hogy az egészséges környezethez való jog szoros kapcsolatot mutat az élethez való jog intézményi oldalával; az egészséges környezet a szükséges életfeltétel részét képezi. Ebből kifolyólag nem eleve kizárt a környezethez való jognak egy olyan értelmezése, amelynek következtében az egészséges környezetből származó követelményekre az állam életvédelmi kötelezettségéből származó garanciákat kell alkalmazni. Ennek kettős következménye lenne az alkotmányjog számára. Egyrészt erősödne a környezethez való jog védelmi jellege, azaz a környezetbe való beavatkozás esetén alkotmányos igény lenne a sérelmes magatartás kizárására, illetve orvoslására. Másrészt erősödne az állam pozitív kötelezettsége a környezeti értékek megóvására, védelmére.

Mindehhez megfelelő támaszt nyújt az Alaptörvény szövegszerű változtatása, amely a P) és a XXI. cikkein keresztül már „kettős védelmet” rendel a környezeti értékek számára.

Elegendőek-e ezek a változások ahhoz, hogy ténylegesen is erősödjön a környezethez való jog alkotmányos dimenziója? A válasz egyértelmű nem. Mint az a bevezetőből látható az alkotmány szövegének és a társadalomnak szoros kapcsolatban kell lennie, az alkotmány nem rugaszkodhat el a társadalmi valóságtól. A környezethez való jog erősödéséhez társadalmi szemléletváltásra van szükség. Szemléletváltást pedig az alkotmány hatalmi szóval nem tud teremteni.

Kétségtelen, hogy a környezetvédelemmel kapcsolatos társadalmi szemléletben történtek jelentős előrelépések. Elterjedt az „acting locally, thinking globally” elv és helyi szinten, mikro-méretben erősödött az environmentalista szemlélet (pl. szelektív hulladékgyűjtés, nevelési programok iskolában, óvodában stb.). Makrogazdasági szintéren értékelésünk szerint ez az áttörés várat magára. Ezen a szintéren a paradigmaváltás lemondással jár; a társadalomnak a rövid távú érdekeit (gazdasági profit, kényelem) fel kell áldoznia a környezet hosszú távú fenntarthatósága érdekében. Több szomorú tapasztalat azt mutatja, hogy erre az áldozatra az emberiség nem hajlandó, és csak valamilyen környezeti katasztrófa esetén veszi komolyan az egészséges környezethez való jogot. Az áldozatvállalás viszont nem kerülhető el. A Hegyi Beszéd tanítása szerint „boldogok a szelídek, mert ők öröklik a földet” (Mt. 5;5). Ha az emberiség nem szelídül meg, nem fogja örökölni a földet.